

Algunes consideracions entorn de Solidaritat Catalana i Solidaritat Obrera

per Manuel Lladosa

El moviment de Solidaritat Catalana fou sens dubte d'una transcendència cabdal en el camí de la politització de la societat catalana, del desvetllament catalanista i de l'enfonsament del caciquisme i del sistema del torn monàrquic de la Restauració a Catalunya, encara que aquesta sistema ja hagués estat derrotat a Barcelona des del 1901 i encara que es mantingués en algunes contrades del Principat després del 1907. La Solidaritat, a més a més, aconseguiria d'escindir una part del republicanisme que Lerroix havia galvanitzat d'ençà de la seva aparició a la vida pública catalana. Els republicans que seguiren Salmerón, els federals i els nacionalistes republicans, trobarien també, a partir de la seva col·laboració a la Solidaritat, la base de la formació futura de la UFNR (1910).

Solidaritat Catalana, tanmateix, no solament commogué la vida política a Catalunya, sinó que influí sobre la mateixa classe treballadora tot estimulant els esforços dels treballadors més inquiets i sensibilitzats per assolir una solidaritat obrera per damunt de tendències societàries, socialistes, àcrates i purament polítiques. Així, Josep Negre va poder escriure: «*Este movimiento de solidaridad —es refereix a Solidaritat Catalana— entre las fuerzas político-burguesas sugirió a algunos elementos obreros la idea de iniciar otro movimiento solidario entre los trabajadores, constituyendo la Federación Local de Solidaridad Obrera.*»¹

Aquesta idea anà gestant-se durant l'any 1906, i els seus impulsors hagueren d'afirmar-la tot denunciant la tasca disgregadora que duia a terme el lerroixisme entre la classe treballadora. En aquesta direcció, el 2 de setembre de 1906 la Unió Local de societats obreres convocava un míting de suport als vauquistes de Bilbao i amb l'objectiu de crear un ambient de solidaritat entre els treballadors barcelonins i de reorganitzar els nuclis sindicals. Diversos oradors, a part de referir-se als fets de Bilbao, denunciaren la desviació del proletariat cap a la política i l'actuació dels polítics, especialment Lerroix, fet que motivà diverses protestes i aldarulls per part dels seguidors d'aquest darrer. «El lloc dels obrers és en les societats de resistència i no en la política», manifestaria Alfred Berguedano. Herrerros, pel seu costat, es doldria de «la general indiferència i que el segle xx, que devia ésser el del triomf dels obrers, no

1. J. NEGRE, *Recuerdos de un viejo militante*, p. 7 (sense lloc ni data de publicació).

ho resulti per la política, que ha cridat els obrers a llocs perniciosos, com són les *Fraternidades*», i acusaria «certs *amigos del obrero* com elements que proporcionen policies per a detenir anarquistes». Aquestes darreres paraules foren unes de les que provocarien aldarulls durant l'acte.

Durant el míting hom faria també referència a la Solidaritat Catalana. Un dels oradors, Olivé, afirmaria que «aquí hem de parlar sols de la solidaritat obrera, ja que els obrers com a tals no deuen ésser solidaris ni antisolidaris. Respecte a aquest assumpte, us diré que si jo fos polític, que no en sóc, formaria part de la solidaritat catalana».² Per un altre costat, el famós article de Lerroux *El alma en los labios*, de suport a l'actuació dels oficials que assaltaren el local del «Cu-Cut!» i «La Veu de Catalunya», havia de perjudicar per força la imatge «revolucionària» que s'havia volgut donar l'Emperador del Paralel.^{2 bis}

El fet és que els impulsors de Solidaritat Obrera ho feren amb independència de tota opció política, d'acord amb les paraules de la lletra que el treballador Josep M. Carreras adreçava a «El Poble Català», el setembre del 1906: «Si bé és cert que en l'actualitat hi ha en les societats obreres catalanistes i republicans, aquests, cada vegada que es debateix una qüestió de caràcter purament social, són únicament obrers, fins que convençuts de la missió que, com a tals, els hi correspon, deixaran de pertànyer a un partit petit burgès.»³ Solidaritat Obrera mateixa, en fi, en el seu manifest publicat el 14 de juliol de 1907 a «La Publicidad», assenyalaria que no seguiria «ninguna tendencia política de partido aunque respetemos la de todos los asociados». Aquest manifest esmentat sintetitzava prou bé el projecte obrer solidari: «*Démonos cuenta de nuestro verdadero estado y observemos que mientras nosotros, abandonando la asociación obrera, nos dividimos en bandos políticos, disputándonos por la forma que hemos de ser gobernados, el capital, unido en sus fines esenciales, destruye todas aquellas conquistas que un día supimos alcanzar la clase obrera de Barcelona (...). La asociación es el único medio, el más práctico y el más posible de defensa que tenemos (...). Frente a la arrogancia del capital levantemos la solidaridad obrera. (...) Como clase obrera sólo podemos tener un fin común: la defensa de nuestros intereses y sólo un ideal puede unirnos, nuestra emancipación económica, que transforme el regimen capitalista actual, basado en la explotación del hombre por el hombre, por un régimen social fundado sobre la base racional del trabajo por la solidaridad humana.*»⁴

2. «El Poble Català» (3 de setembre de 1906). «El Poble Català» (28-viii-1907) recordaria aquest míting i les intencions dels seus promotors. «El Progreso» replicà als organitzadors del míting amb un article titulat *Farsantes*, in un dels participants, Josep M. Carreras, contestà a aquest darrer amb dues lletres, publicades a «El Poble Català» (7 i 14 de setembre de 1906), en què denunciava «l'individu que amb sa nefasta acció i amb l'aparença de treballar en pro de la classe obrera ha desmoralitzat la majoria de les societats de resistència existents a Barcelona per engreixar, junt amb esquirols, les *Fraternidades*».

2 bis. En la denúncia de la política lerrouxista, l'esmentat Josep M. Carreras es referia també al famós article *El alma en los labios*, publicat a «La Publicidad» (9-xii-1905). Una altra mostra d'actitud antilerrouxista en ambients obreristes a T. HERREROS, *Lerroux tal cual es* (Barcelona 1907).

3. «El Poble Català» (14-ix-1906).

4. El manifest recordava l'empitjorament i l'agreujament de les condicions de treball, la necessitat de fugir de tota via no obrera com era la política: «(...) *la burguesía aprovecha siempre para inducirnos a ese laberinto de la política reformista, que ha venido a*

L'Associació de la Dependència Mercantil fóra l'entitat impulsora d'aquest moviment. Al seu local, s'hi farien les primeres reunions, i a mitjan juny de 1907 18 entitats reunides allà aprovarien de posar en marxa aquella organització i nomenarien una comissió que havia d'impulsar-la i que esdevindria després el seu primer comitè. Entre els seus components cal destacar l'aparició de Salvador Seguí i subratllar el nom de Badia Matemala, dirigent de l'Associació de la Dependència Mercantil i un dels principals animadors de Solidaritat Obrera.⁵ Unes declaracions d'aquest darrer a «La Publicidad» del 30 de juliol de 1907 precisarien l'abast d'aquest esforç sindicalitzador i la seva relació respecte a l'altra solidaritat: «*En toda organización obrera —declarava— ha germinado esta aspiración de la Solidaridad Obrera —que no tiene carácter alguno de oposición, hágalo usted constar claramente, a Solidaridad Catalana, pues no es contraria ni favorable a esta.*»

Les societats obreres, amb tot, entre l'aparició de la Solidaritat Catalana i els fets de la Setmana Tràgica, no seguiren una actitud fixa respecte als diversos agrupaments polítics, com ho demostra el fet de veure com aquelles col·laboren obertament amb els catalanistes esquerrans en la lluita per l'amnistia, per la derogació de la llei de Jurisdiccions i, sobretot, en la campanya pel pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona, i com col·laboren amb els radicals de Lerroix en la campanya contra el policia anglès Mr. Arrow.⁶

---

reemplazar las promesas celestiales de otro tiempo». Rebutjava tota possible harmonia entre el capital i el treball i subratllava la necessitat, per tant, d'agrupar-se «*en defensa propia hasta llegar a la posesión de las fuerzas que destruyan las injusticias sociales que sufrimos*». El manifest condemnava també les fórmules de protecció social paternalistes o benèfiques. Feia una crida a la cooperació dels «*obreros llamados de profesiones intelectuales, que como nosotros también son explotados por el capital*». Plantejava la necessitat de la instrucció i de la cultura per als treballadors i d'aconseguir un gran local comú a totes les societats obreres, «*un verdadero centro de expansión, de relación, de enseñanza y de cultura*». Finalment, la tàctica de lluita fóra la que les circumstàncies aconsellessin; Solidaritat Obrera no seguiria l'orientació de cap partit polític, si bé respectava l'opció concreta de cada associat.

5. Formaven part d'aquest comitè, a més a més, Sedó, Bruguera i Saví, tipògraf, confiter i metallúrgic, respectivament. Seguí era pintor i Badia Matemala dependent de comerç (vid. «El Poble Català», 20-vi-1907). La lectura d'«El Poble Català» i «La Publicidad» de juny-agost de 1907 permet de refer els primers passos de Solidaritat Obrera (vid. també, per a la seva història, J. CONNELLY ULLMAN, *La semana trágica*, Barcelona, Ariel, 1972, i X. CUADRAT, *Socialismo y anarquismo en Cataluña (1899-1911)*. *Los orígenes de la CNT*, Madrid, Ediciones de la Revista del Trabajo, 1976).

6. Sobre la «campanya de llibertat i justícia» per l'amnistia, vegeu «El Poble Català» (30-viii-1907). Pel que fa a l'adhesió d'entitats i grups obrers a la campanya contra la llei de Jurisdiccions, vid. «El Poble Català» del mes de juny de 1908. Referent a la campanya pel pressupost de cultura, vid. «El Poble Català» del mes de maig de 1908, especialment el 14 de maig, i la recensió que féu del *Miting de la tolerància* el 18-v-1908.

Pel que fa a la campanya contra Mr. Arrow, «El Poble Català» del 19-viii-1907 criticava la col·laboració «d'una part dels àcrates barcelonins» amb Lerroix, precisament aquells que abans l'havien atacat acusant-lo de contribuir a la dissolució de les societats obreres «portant els obrers a les fraternitats, distraient-los de la lluita del millorament de llur vida amb la promesa de redimir-los totalment per la sola virtut de la seva acció política». Sobre aquesta mateixa qüestió, «El Poble Català» del 23 i el 26-viii-1907. Els al·ludits, per la seva banda, replicarien a aquestes crítiques del diari nacionalista: «Sap "El Poble" que els anarquistes que apoen la campanya organitzada pels antisolidaris referent al policia anglès, són els mateixos que col·laboren en unió de distintes entitats i periòdics solidaris per la llibertat

Tanmateix, al marge de les posicions oficials de Solidaritat Obrera o dels diversos sindicats, la presència notable del públic treballador als mítings de la Solidaritat Catalana que es feien als centres republicans i en locals populars, com ho destacaven les cròniques d'«El Poble Català», i l'èxit espectacular de la candidatura solidària, palesaven l'abast interclassista d'aquest darrer moviment.

El programa solidari, a les eleccions del 1907, havia d'ignorar de tota manera les reivindicacions socials, entre altres raons perquè pretenia d'unir grups totalment diversos i remarcar per damunt de tot els punts de confluència. Diego Ruiz, des de les planes d'«El Poble Català», es doldria precisament d'aquesta mancança: «En totes les vostres discussions sobre la Solidaritat —hi escrivia—, jo he cercat inútilment un punt de vista general. Solidaritat Catalana és una part de la qüestió social: aquesta idea, ineludible, és completament desconeguda de vostres enemics. Però vosaltres, perquè no hi insistiu constantment?... Els termes del problema són clars, i n'hi ha prou amb una intel·ligència d'infant per a apreciar aquests termes: catalanisme és justícia, obrerisme és justícia. Per direccions diferents arribem a les mateixes conseqüències. Però qui farà la síntesi de les dues idees de justícia? Hi ha una justícia més important que l'altra? Això és el que precipitadament esteu dient cada dia, o penseu, o sentiu. Això és el que diuen, pensen, senten confusament els vostres enemics. I així és com els *no catalanistes són obreristes*. El moment és solemne. L'home providencial que fes la síntesi d'aquests termes de l'antinòmia parlaria segurament a homes ja preparats. Ell seria el Verb de la gran Solidaritat digna dels nostres esforços. I potser no serà un home. La idea serà expressada per molts de vosaltres, amb més claredat que *fins ara*, amb més *activitat* podríem dir (...). Hauríeu de parlar més clar als obrers —clar i català als obrers de la terra. Quants dies perduts! Quines ocasions heu deixat perdre! Ah, com se paguen aquestes *distraccions!* (...) És precís, doncs, no limitar res (...). Això és una tasca de joves: els vells moriran en pura pèrdua, bo i creient que el sou-fam és *compatible* amb el catalanisme, és a dir, amb una *forma de justícia*.»⁷

Un nucli del republicanisme catalanista i solidari en general, especialment el jove, tenia ben clara aquesta perspectiva. D'aquí naixia l'atenció que prestava «El Poble Català» a les qüestions socials en aquesta època, el seu interès per la celebració d'un congrés obrer català⁸ i els espais que hi dedicava quan aquest se celebrava el setembre del 1908. El congrés de les joventuts republicanes de l'abril de 1908 palesava la mateixa voluntat. Francesc Layret, en obrir-se les sessions, manifestaria que «ha nascut ara la força del proletariat organitzat en democràcia per anar a la lluita, i sols aquells partits que han incorporat al seu programa trossos dels del partit obrer han pogut tenir força». Les conclusions de la ponència elaborada per Rovira i Virgili proclamarien «l'alta conveniència

---

dels presos polítics i socials. Ara bé, si de la unió passatgera d'àcrates i lerrouxistes poden sortir-ne desordres i bullangues; si els primers tracten de fer un instrument del lerrouxisme, ¿quina finalitat persegueixen a l'apoiar els republicans, catalanistes i demés elements que treballen per la llibertat dels presos?» («El Poble Català», 6-IX-1907).

7. E. DIEGO RUIZ, *Obrerisme i catalanisme*, «El Poble Català» (19-IX-1906).

8. *Vid.* E. DIEGO RUIZ, *Carta als obrers de Catalunya*, «El Poble Català» (13-XII-1907). També, la resposta d'un treballador, *Els obrers catalans*, «El Poble Català» (17-XII-1907). Del mateix Diego Ruiz, *Entorn a un congrés obrer català*, «El Poble Català» (29-II-1908).

de l'adveniment de la democràcia obrera organitzada al camp de les lluites polítiques i socials de Catalunya», la necessitat que les forces catalanes d'esquerra adoptessin «un contingut de reformes socials sòlides i viables que iniciïn valentment la transformació del present règim capitalista, encarrilant per les vies legals les lluites obreres, les quals amenacen provocar en tot el món fortíssimes sotregades revolucionàries» i que el moviment autonomista de Catalunya assumís una actitud «francament expansiva i democràtica per a vèncer així l'hostilitat que de lo contrari trobaria entre els obrers de la nostra terra, hostilitat que impossibilitaria definitivament el triomf de l'ideal autonomista». Hom cridava finalment els obrers catalans a una col·laboració amb «les forces d'esquerra en la comuna tasca de reformes polítiques i socials que han de realitzar-se des dels municipis de Catalunya».⁹

Rovira i Virgili en aquells moments, especialment amb les seves campanyes contra la guerra del Marroc, fóra un dels principals protagonistes d'aquest intent d'assolir «l'obsessió perdurable d'atreure's el poble obrer», segons els mots de Claudi Ametlla.¹⁰ Certament, entre el 1906 i el 1909 semblava plantejar-se una conjuntura favorable a aquest projecte. Solidaritat Catalana triomfava a tots els districtes de Barcelona, llevat d'un i, encara, per una diferència escassa de vots, cosa que mostrava la seva base popular.¹¹ Les campanyes per l'amnistia, la derogació de la llei de jurisdiccions, pel pressupost de cultura del 1908, contra la guerra del Marroc, el congrés esmentat de la joventut republicana, indicaven que la confluència entre obrerisme i catalanisme era possible. Però el pes del republicanisme català no seguí aquest camí. L'oposició que Baldomer Tona presentava en el darrer congrés esmentat a una esmena de Layret, Rovira, Miró, Calvo, Marsà i Companys favorable a la «socialització dels mitjans de producció» era prou significativa de les limitacions del republicanisme tradicional.

Els fets de la Setmana Tràgica agafarien totalment de sorpresa els dirigents republicans, tant catalanistes com lerrouxistes. De fet, el problema no radicava solament en una qüestió de voluntarisme per apropar-se a les realitats del proletariat català i assumir les seves aspiracions, sinó en el fet que els quadres dirigents del republicanisme, a desgrat dels seus votants populars, estaven condicionats pel seu caràcter burgès i petit burgès. Els fets tràgics del juliol de 1909 palesaren les limitacions d'uns programes polítics i les insuficiències de plantejaments purament «republicans» i laïcistes.^{11 bis}

Gabriel Alomar analitzà lúcidament la reacció de l'esquerra solidària davant d'aquells fets: «El fet revolució va desorientar les esquerres catalanes, i va obli-

9. «El Poble Català» (9-IV-1908).

10. C. AMETLLA, *Memòries* (Barcelona, Pòrtic, 1963), p. 263.

11. *Vid.* Borja DE RIQUER, *Les eleccions de la Solidaritat Catalana a Barcelona*, «Recerques», 2 (1972), ps. 93-141. Segons Borja de Riquer, la candidatura solidària guanyà, a les eleccions parlamentàries, a tots els districtes de Barcelona, tret del primer, on perdé per una estreta diferència de 190 vots —cal dir que aquest districte era el que tenia un percentatge més elevat d'immigració no catalana. La participació electoral als districtes proletaris oscil·là entre el 55 i el 58 per cent, i el percentatge de vots solidaris en aquests mateixos barris oscil·là entre el 48 % i el 73 % —en conjunt el 61 %.

11 bis. *Vid.* les obres esmentades de Connelly Ullman i Claudi Ametlla; J. BENET, *Margall i la Setmana Tràgica* (Barcelona, Edicions 62, 1968⁴), i A. HURTADO, *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps (1894-1930)* (Barcelona, Ariel, 1969).

gar-les com un reactiu, a descobrir el burgesisme intern de totes elles. (...) El fracàs de la nostra esquerra catalana és haver obrat sempre com a partit de centre, sense preocupar-se d'aquesta feina que havia d'haver estat la primera de totes: atreure'ns a una política catalana i afirmativa la massa obrera, adoptant amb sinceritat els seus ideals, que són els de tota veritable esquerra.»¹² El mateix Gabriel Alomar havia declarat en una sèrie d'intervius que feia «El Poble Català» a finals de 1907 per crear un estat d'opinió favorable a l'organització d'una esquerra solidària i popular que aquesta havia d'incloure «els elements —entre els quals em compto— que posen com a més trascendental, la més gran de les reivindicacions —perquè és la més universal—, el problema obrer».¹³

Però, quan el 1910, els antics republicans solidaris unificaren les seves agrupacions amb la creació de la Unió Federal Nacionalista Republicana, no compartiren el parer de Gabriel Alomar favorable a la creació d'un partit «catalanista-obrer»,¹⁴ ni els dels joves d'«El Poble Català» no adoptaren la recomanació que en un sentit semblant feia el mateix Prat de la Riba.¹⁵ Jaume Carner, en una lletra a Pere Coromines, indicaria prou clarament com, tot i no sentir «el conservadurisme aburgestat» de Sunyol, «crec que té raó en el sentit general de la seva carta. El radicalisme a lo Alomar, i en el sentit del cantó de joves de "El Poble", el considero fonamentalment infecund en l'actuació que ens toca fer a Catalunya. Les nostres masses obreres no estan preparades en bloc per una política de realitat verament liberal, per la qual tenim de comptar amb la burgesia, que té aquest sentiment de llibertat que tenim de fer actuar en el nostre poble».¹⁶

Per un altre costat, els impulsors de Solidaritat Obrera tenien el propi criteri pel que feia als principis i a l'estratègia que havia de seguir la classe treballadora. Els uns, com Badia Matemala i Fabra Ribas, volien dur el moviment cap a les aigües del PSOE.¹⁷ D'altres, els elements àcrates, assajaven de dur-lo

12. G. ALOMAR, *Afirmacions i negacions del catalanisme*, conferència donada al Teatre Circo Barcelonés el dia 4 de setembre de 1910 i organitzada pel setmanari polític «La Campana de Gràcia» (Barcelona 1910), ps. 7 i 8. Gabriel Alomar féu una segona conferència sobre *Catalanisme socialista* dues setmanes després, el 18 de desembre de 1910 (vid. «El Poble Català» del 19-XII-1910).

13. «El Poble Català» (22 de desembre de 1907). En un homenatge que hom li va retre el 13 d'octubre de 1908 al Centre Nacionalista Republicà, Alomar recordaria que en «una conferència meva a l'Ateneu us deia: per què no té d'haver-hi un catalanisme liberal i fins un catalanisme socialista o si voleu un socialisme catalanista, i fins un catalanisme àcrata?» («El Poble Català», 15-X-1908).

14. G. ALOMAR, *Afirmacions i negacions del catalanisme*, p. 10.

15. Prat de la Riba, tot referint-se als republicans catalanistes, escriu Amadeu Hurtado, «em deia que tenien el defecte de no ésser homes d'esquerra com ells creien, perquè, si ho fossin, haurien comprès que la seva feina era atreure amb un cert radicalisme social, entès i practicat a la catalana, les nostres multituds populars, en lloc de pensar i voler actuar amb matisos d'homes de govern» (A. HURTADO, *op. cit.*, p. 179).

16. P. COROMINES, *De la Solidaritat al catorze d'abril* (Barcelona, Curial, 1974), ps. 100-101. Republicanisme, afirmació de la democràcia, laïcisme, humanitarisme (reivindicació que fos suprimida la pena de mort), preocupació cultural i educativa i reformisme social eren els principis generals que definien la UFNR, segons les seves *Bases constitucionals*, publicades a Barcelona el 1912.

17. Vid. les obres esmentades de Connelly Ullman, ps. 208 i ss., i Xavier Cuadrat, especialment el seu capítol sisè, «El PSOE, Fabra i Ribas y Solidaridad Obrera», ps. 317 i ss.

cap a una via revolucionària d'acord amb la seva ideologia llibertària, i els radicals, per la seva banda, maldaven per no perdre la seva base popular. Però com que Solidaritat Obrera havia nascut tot enfrontant-se amb el lerrouxisme, i l'atmosfera popular d'aquells moments era favorable a la Solidaritat Catalana, l'avinentesa era favorable per al catalanisme d'esquerra si aquest hagués estat capaç de multiplicar un veritable activisme organitzador i enquadrador entre la classe obrera i s'hagués dotat d'un programa mobilitzador en aquesta direcció, d'acord amb els postulats d'Alomar, Layret o Rovira i Virgili.

L'avinentesa esmentada per a una confluència entre el catalanisme d'esquerra i l'obrerisme fou en bona part desfeta pels esdeveniments de la Setmana Tràgica. Però aquesta també afectà la Solidaritat Obrera, que es trobà desbordada i superada durant aquells dies del mes de juliol de 1909. Talment que, quan l'any 1910 es fundà la CNT, aquesta es constituí sense els socialistes i amb una orientació bàsicament anarco-sindicalista, molt diferent del model que s'havia proposat el moviment precedent.

El 1910, tanmateix, res no estava decidit encara en el camp sindical i polític català. A desgrat de la reacció dels republicans catalans davant els fets de la Setmana Tràgica, no podem afirmar que la massa de la classe obrera es decantés per l'apoliticisme i les tesis llibertàries com a conseqüència d'aquella actitud. Els anarco-sindicalistes, certament, trobarien en aquesta actitud una confirmació als seus plantejaments no ja «apolítics», sinó de fet «antipolítics». Però al cap i a la fi, cal no oblidar que la CNT, el 1911, estava formada a Barcelona per 45 sindicats, amb 7.769 treballadors.¹⁸ No havia començat encara l'hegemonia cenetista al si de la classe obrera de Catalunya. I tampoc no s'havia tancat —ni es tancaria en el futur— tota possibilitat de confluència entre el catalanisme i l'obrerisme. La Setmana Tràgica, en tot cas, havia clos una etapa d'aquesta història.

18. «Cataluña» (28-x-1911). Noguer i Comet, tot comparant les xifres dels representants al congrés regional del setembre de 1908, convocat per Solidaritat Obrera, amb les dels sindicats i adherents de la CNT a la vigília seu congrés del mes de setembre de 1911, remarcava la realitat d'una «fondíssima, una difícilment reparable crisi» en el sindicalisme barceloní (vid. R. NOGUER I COMET, *A la porta del Congrés obrer*, «El Poble Català», 7-ix-1911).